

Kovács András

„LÁTOM, AZ TANÍTÁSBAN AZ ISTENNEK
NAGY AJÁNDÉKA VAGYON NÁLA...”

Jövedécsi/Belleschdörfer András származásához

1904-ben került az Erdélyi Múzeum Egyesület birtokába egy ívfüzetekből, különálló lapokból álló, mintarajzokat is tartalmazó kézirat, amelyet hosszú ideig a kolozsvári asztaloscéh jegyzőkönyvének tartottak, s csak alaposabb vizsgálata derítette ki, hogy valójában egy nevezetes kolozsvári asztalosmester, Régeni Oroszlán János/Hannes Lew Rehner (1622–1702) magánföljegyzéseit tartalmazza.¹ Ezt a kéziratot művészettörténészként I. Rákóczi György építkezéseit kutatva vettem a kezembe, de tartalma meggyőzött arról, hogy a 17. századi Kolozsvár mindennapjainak izgalmas, mindeddig méltatlanul mellőzött forrását rejtik az asztalosmester rapszodikus feljegyzései.² Felfedezésemet évekkel ezelőtt az Szegedi Tudományegyetem Régi magyar irodalomtörténet tanszékén dolgozó idősebb és ifjabb barátaimmal, a 16–17. századi Kolozsvár kiváló ismerőivel, köztük az Ünnepelettel osztottam meg először. Szándékaim ellenére ma sem a közzétett teljes forrással, hanem annak csupán egy kis részletével tisztelgek előtte.

Régeni János atyja, András (1574–1655) a szászrégeni Oroszlán/Leo/Lew család sarjaként származott a születésekor már evangélikus vallású marosmenti szász mezővárosból a többségében unitárius Kolozsvárra, ahol 1622-ben János fia, az idézett feljegyzések szerzője született. Régeni János jegyzőkönyvéből kétségtelenül kiderül, hogy szerzőjük a szász „nemzet” tagja és unitárius vallású volt. Neve felmerül a kézirat unitárius egyháztörténet adalékai között is,³ a szerzők által idézett helyek azonban – a jelenlegi kézirat újabb keletű csonkulásaira is rávilágítva – hiányzanak.⁴

¹ A kolozsvári Asztaloscéh Iratai, 3. sz. [1633–]1644–1690[–1775]. Céhiratok, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában. Az Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága – Arhivele Naționale Direcția județeană Cluj. Fond nr. 544.

² Munkásságára vonatkozóan vö. Kovács András, *I. Rákóczi György fejedelem erdélyi építkezéseiről = Erdély és Patak fejedelemasszonya Lorántffy Zsuzsanna. Tanulmányok születésének 400. évfordulójára*, szerk. TAMÁS Edit, Sárospatak, 2000 (A Sárospataki Rákóczi-Múzeum Füzetek 41), II, 76–80 – Uő.: *Késő reneszánsz építészet Erdélyben*, Kolozsvár–Bp., 2003 (2006), 152–155. – Uő.: *Képfaragók és dekorátorok a 17. századi Erdélyben*, Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából, 1(11)/2006, 163–178.

³ KÉNOSI TÖZSÉR János–UZONI FOSZTÓ István, *Az erdélyi unitárius egyház története*, ford. MÁRKOS Albert, bev. és a fordítást a latin eredetivel egybevetette BALÁZS Mihály, I, Kolozsvár, 2005, 708, 709.

⁴ *Uo.*, 112, 660.

A kézirat döntő többségében magyar nyelvű bejegyzéseinek nagyobb része a mester ifjú korában, 1658 előtt keletkezett, de az események rögzítésének ezt a formáját alkalmanként életének utolsó négy évtizedében is használta.

Az utolsó évtizedekből származó bejegyzések legizgalmasabb részleteit néhány levélfogalmazvány képviseli, amelyeket nagyhatalmú megrendelőihez intézett az idős, akkor már Erdély szerte ismert és keresett, sokoldalú asztalosmester. Általában cím és keltezés nélküliek ezek az írások, így csupán tartalmi vonatkozásaikra támaszkodva kísérelhető meg a címzett azonosítása.

Egyet közülük egy jövedécsi jobbágyfi, az elhunyt Takács András fia érdekében intézett a falu földesurához. A töredékes levélből az derül ki, hogy a kolozsvári asztalosmester a tehetséges, jól tanító és prédikáló unitárius fiatalembert, fiának praepceptorát szívesen marasztalta volna Kolozsváron, s ezért a katolikus Kornis Gáspár – egyik megrendelője – közbenjárását is igénybe vette, de személyesen is kérte a birtokos jóindulatát, sőt, mint a fogalmazványból kiderül, felajánlotta neki, hogy ha kérése meghallgatásra talál, az ifjú felszabadításáért a tanácsi rendű (a fogalmazványban nagyságosnak címzett) földbirtokos valamilyen megrendelésének is eleget tenne.

Jövedécs – ez a kis, Küküllő vármegyei szász jobbágyfaló – a 15. században Vizaknai Miklós birtokába került,⁵ s csak gyanítjuk, hogy a Vizaknaiak jogán formált rá igényt a 16. században Haller Péter. Utóda, Haller István tanácsúr – derül ki Georg Kraus segesvári jegyző egyik megjegyzéséből – 1639-ben arra kényszerült, hogy lemondjon a falu feléről I. Rákóczi György fejedelem javára.⁶ A falu kikövetkeztethető birtoklástörténete persze nem ennyire egyenes vonalú. 1591 előtt, hihetőleg még Báthory István adományából⁷ radnóti Kendi Ferenc szerezte meg és csatolta radnóti birtokához.⁸ Birtoklása 1594-ben a kivégzésével ért véget, de 1596-ban, a fejedelem a radnóti birtokot Jövedics kivételével adományozta Kornis Gáspárnak.⁹ Arra nézve ugyan már nem találtunk támpontot, hogy az 1658–1661 közötti pusztítások után miképpen alakulhattak a falu birtokviszonyai, mégis feltételezzük, hogy az a tanácsi rendű jövedécsi jobbágybirtokos, akit nagyságos megszólítással il-

⁵ CSÁNKI Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V., Bp., 1913, 881–882, 970–971. – Hermann FABINI, *Atlas des siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, I, Hermannstadt, 2002, 51–53. – *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei, 1289–1556*, kivonatokban közzéteszi és a bev. tanulmányt írta JAKÓ Zsigmond, II, Bp., 1990, 3898. sz. – A falu ev. templomára vonatkozóan vö. LÁNGI József–MIHÁLY Ferenc, *Erdélyi falképek és festett faberendezések*, Bp., 2006, 3. 3, 62–64.

⁶ Georg KRAUS, *Erdélyi krónika. 1608–1665*, ford., bev. és jegyz. VOGEL Sándor, Bp., 1994, 127–128.

⁷ Erre utal a fejedelmi dézsma árendák elszámolásáról szóló kimutatás 1587–1589-ből: *Adatok a dézsma fejedelemségszaki adminisztrációjához*, bev. és jegyz. közzéteszi JAKÓ Zsigmond, Kolozsvár, 1945, 28.

⁸ *Báthory Zsigmond Királyi Könyvei. 1582–1602*, mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi FEJÉR Tamás, RÁCZ Etelka, SZÁSZ Anikó = *Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei*, Kolozsvár, 2005 (Erdélyi Történelmi Adatok, VII/3), I, 1547–1548, 1594, 1609. sz.

⁹ ORBÁN Balázs, *A Székelyföld leírása*, V, Pest, 1871, 43.

letett a levél írója, a faluban birtokos Haller család egyik tagja, hallerkői Haller János (1626–1696) fejedelmi tanácsúr, a *Hármas história* szerzője lehetett.

Feltételezésünket néhány, a levelezésből kikövetkeztethető körülményre alapozzuk. Úgy tűnik, hogy Haller János és felesége Régeni János legfontosabb megrendelői közé tartoztak, a kolozsvári asztalosmester nemcsak bútorokat, hanem kőbe vésett építési feliratot (1674) is készített kerelőszentpáli kastélyuk díszítésére.¹⁰ Göncruszkai Kornis Gáspár (megh. 1683-ban), akinek a neve közbenjáróként szerepel a levélben, a húga, Kata révén Haller János sógora, szintén Régeni János megrendelője volt, így közvetíthette és pártolhatta is az asztalosmester kérését. Mint-hogy 1673-ban átépíttette szentbenedeki kastélyát,¹¹ szolgálataival az ő jóindulatát is kiérdemelhette Asztalos János.

A Küküllő vármegyei faluból származó parasztfiú érdekében íródott levél keltezésére egyetlen fogódzónk van. Arra hivatkozik ugyanis írója, hogy pártfogoltja fiának, Régeni Györgynek jó tanítója. Minthogy a levélíró fiát, Györgyöt (megh. 1698/1699) 1687-ben már asztalosmesterré avatták, így legkevesebb tíz évvel korábban el kellett hagynia az iskolapadot, hogy négy-négy inas- és legényévé, azután remekkészítésének az évét kitöltve, remekét is elkészítve a kolozsvári céhben mesterré lehessen – a fogalmazvány tehát legkésőbb 1677 táján, vagy, ami sokkal valószínűbb, 1677 előtt keletkezhetett.

A kerelőszentpáli építkezésekkel kapcsolatban annyit állíthatunk, hogy az 1610-ben megalapozott reneszánsz kastély védelmére emelt négybástyás vár kiépítésének a munkálatai 1660-ban kezdődtek, a fejedelemség történetének legválságosabb éveiben, az Erdélyt sújtó török-tatár büntetőhadjáratok idején. Az alapkő letételére felirat utal, amely jelenleg az egykori uradalmi magtár barokk épületében található befalazva.¹² A munka befejezésére és egy reprezentatív terem (palota) megépítésére, amint az a Régeni Asztalos János által Johannes Lew Tischler néven szignált, fentebb már emlegetett feliratról kiderül, 1674-ben került sor.¹³ Abban az évben mesterünk nemcsak a feliratot faragta, hanem, amint az egy másik fogalmazvány-

¹⁰ KIMPIÁN Annamária–MARTON Judit, *Kerelőszentpál – Haller kastély*, Kolozsvár, 2002 (Erdélyi Műemlékek, 34). – KOVÁCS András, *Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541–1720*, Bp.–Kolozsvár, TLA–Polis, 2003, (2006)², 130. – Uő.: *Képfaragók és dekorátorok a 17. századi Erdélyben*, Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséből, Ú.S. 1(11)/2006, 163–178. 8.T. 1. kép.

¹¹ KELEMEN Lajos, *A szentbenedeki kastély és hímes oszlopai* = Uő.: *Művészettörténeti tanulmányok*, I., bev. tanulmányt írta SZABÓ T. Attila, s. a. r. B. NAGY Margit, Bukarest, 1977, 110–112.

¹² SPECTABILIS AC MAG(nif)CVS / IOANNES DE HALLERKEO / CIRCVMVALLAVIT ARCEM / HANC A FVNDAMENTIS MVRO / EXTERIORI CVM QVATOR [!] / PROPVGNACVLIS / IMPOSVITQ(ue) PRIMVM LAPIDEM / ANNO 1660.

¹³ Szövege: 1 / 6 / 7 / 4 / (címer) + SPE(cta)BILIS AC MAG(nif)CVS IOANNES DE HALERKEO COMES CO(mita)TVS TORDA PRINCIPIS TRAN(silvaniae) CONSIL(iarius) / (címer) † SPECTABILIS AC MAGNIFICA DO(mi)NA CATHARINA KORNIS DE RVSZKA / ARCEM HANC SZENTPAL AEDIFICAVERAT MAGNAE OLIM MEMORIAE / STEPHANUS HALLER QUIDQVID EST INTRA PORTAM INTERIOREM / EXCEPTO HOC PALaTIO IMPOSVITQ(ue) PRIMVM LAPIDEM ANNO 1610. / SUCCESSV VERO TEMPORIS FILIVS IOANNES DE HALLERKEO EXTRVXIT / MVRVM EXTERIOREM CuM QVATOR [!] PrOPuGnACuLIS CONGeSTIS ATQ(ue) HOC PALaTIO / SOLI DEO GLORIA. Jo(h)an(n)es Lew Tischler.

nyából kiviláglik, bútorokat is készített Kerelőszentpálra:¹⁴ Haller János, aki az építkezés befejeztével megújította a kastély berendezését, egy almáriumot és egy aranyozott nyoszolyát rendelt tőle. Ha nincs is támpontunk arra, hogy a levélben emlegetett, önként vállalt munkát ezekkel a megrendelésekkel közvetlen kapcsolatba hozzuk, az elősorolt indokok mégis a szóban forgó levél 1674 körüli keltezését látszanak valószínűsíteni.

A pártfogoltat, a levél fogalmazásából is kitétszően, az igen tehetséges jövedécsi származású fiatalembert tehát az 1677-et megelőző években, közelebbről 1674 táján kell a kolozsvári unitárius iskolában keresnünk.

A vázolt körülmények nem sok kétséget hagynak afelől, hogy az András keresztnévű jövedécsi jobbágy Kolozsvárra került fia Jövedécsi/Belleschdörfer Andrással (1651k.–1710) lehetett azonos. Öregdiákként praeproceptorokodhatott a kolozsvári, akkor még óvári scholában, s ott lehetett az iskola padjait koptató Régeni Gyurkának is tanítója. Iskolájától elbúcsúzva 1675 májusában indult peregrinációjára, melynek első, általunk ismert állomása Bréma volt. A következő évben Leidenben találkozunk a névvel. Ottani bejegyzésében 25 évesnek vallotta magát a teológiai kurzusokat látogató peregrinus. Négy évig tartó tanulmányútjáról hazájába megtérve, 1679. augusztus 26-ától kezdve a kolozsvári unitárius kollégium tanára, a következő év januárjától rektora (1680–1690), egy évtized múltán pedig Kolozsvár plébánosa (1689–1710) és a Szent Mihály templom lelkésze lett.¹⁵

A jegyzőkönyv egyik 18. századi, nem mesterünktől származó bejegyzéséből az is sejthető, hogy Jövedécsi András leszármazottai és Régeni János utódai később rokonságba is kerültek egymással.¹⁶

El kell ismernünk, hogy az előbbieken felvázolt kép sok tekintetben még homályos, bizonyító kiegészítésekre is szorul, valószínűnek látszó feltételezéseinket pedig mindenképpen további kutatásokkal kellene hitelesíteni. Függetlenül azonban ezektől, igen tanulságos maga a gesztus, amellyel a kolozsvári asztalosmester szinte megvásárolta pártfogoltja továbbtanulásának lehetőségét a földesurától. Ez a tette már önmagában is ékes bizonyítéka Régeni Asztalos János polgári öntudatának és közjó iránti elkötelezettségének. Kimutatható, hogy mesterré avatásától kezdve kiemelkedő személyisége volt céhének, hogy korán részt vállalt a város vezetésében is, de csak későbbi, 1699-ből származó adat igazolja, hogy Régeni János egyháza világi vezetőségének is tagja volt.¹⁷ Az előbb elmondottak alapján bátran

¹⁴ Jegyzőkönyv, fol. 32^v.

¹⁵ Életrajzi adatait ld. ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY Sándor, *Unitaria vallás története Erdélyben*, Kolosvárt, 1839, 147. – BINDER Pál, *Közös múltunk*, Bukarest, 1982. 223. – SZABÓ Miklós–TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban. 1521–1700*, Szeged, 1992 (Fontes Rerum Scholasticarum, IV), 183. sz. – WIX Györgyné, *Régi magyarországi szerzők. (RMSz) I. A kezdetektől 1700-ig*, szerk. és bef. P. VÁSÁRHELYI Judit. Bp., 2008. 390. S.v. *Jövedécsi András*.

¹⁶ Hihetőleg István nevű fiára, a kolozsvári tanács tagjára vonatkozik legifj. Régeni Györgynek, Asztalos János dédunokájának a feljegyzése: *Anno 1759, die 25 Marci[!] hét-nyolcz ora között mult ki ez vilagbol Jövedetsi Istvan batyam, kinek adgyon Isten boldog feltamadast az örök életre*. Jegyzőkönyv, fol. 89^v.

¹⁷ BINDER Pál, *Közös múltunk*, Bukarest, 1982. 225/79.

feltételezhetjük mégis, hogy tekintélyes polgárként már korábban, 1674 táján is vitt valamilyen szerepet a kolozsvári unitárius egyház világi vezetésében.

Függelék

[fol. 70^v] [... – 1656, 1663, 1666, 1667. évi bejegyzések]

Alázatos szolgálatomat aianlom nagyságodnak, Isten minden kívánta szerént való jovaival áldgya nagyságodat, szübö[!] kívánom nagyságodnak. Kolosvarat¹⁸ mely dolog felől mind magam, mind penighlen az úr ő nagysága Kornis Gaspar úr által requiráltattam, tudniillik az nagyságod job[b]ága fia felől, mely mostan ennek előtte vala¹⁹ üdőkben az unitaria scholában lakván, Jövedetsen, az mint értettem, Takats Andras volt az atya. Már sem atya, sem any[j]a nem lévén, az mely dologh felől²⁰ nagyságodat as[!] nagyságod jobága, Szekely Mihaly informálhatta nállamnál jobban, az mint magam jelentettem Kolosvarat léteben. Nagyságod mind magam, mind penigh az úr ő nagysága által jó ígiretet tévén, nagyságod informatiót vévén Szekely Mihalytól, tudósít ez dologh [fol. 71^r] [felől. Milye]n²¹ munkát kíván nagyságod ez dologhnak váltságáért, melyet egyébért nem cselekezem[!], hanem eszért[!], hogy láttom, az tanításban az Istennek nagy ajándéka vagyon nálla az tanításban[!], jó concionator, az fiamnak is jó tanító praeceptora, toábra is marasztottam[!], ne távozz el esz[!] várossunkról, bízván nagyságod hozzám való gratiaiban, nagyságod²² előtt ez dologhban tudok²³ szolgálni. Alázatosan kérem nagyságodat, méltóztassegh[!] ez levelemre válazt[!] tenni, nagyságodnak mégh élegh[!], meghszolgálom.

[... –1650. évi bejegyzés]

[fol. 71^v] [... – 1652, 1662, 1674 és 1701. évi bejegyzések].*

¹⁸ Utána egyidejűleg törölve: *leven*.

¹⁹ Ti. való.

²⁰ Az egész kifejezés egyidejűleg javítva *mely dologh felől*-ről.

²¹ Kb. 2 cm hosszú szakadás..

²² Egyidejűleg javítva *Nghd előtt*-ről.

²³ Egyidejűleg javítva *talam*-ról.

*A tanulmány megjelent: *Korunk*, III. folyam, 2010. október, 11–15.

András Kovács

„ICH SEHE, DASS GOTT IHM IN DER LEHRE EIN GROßES GESCHENK
ZUTEIL WERDEN LIEB...“

Zur Abstammung von András Jövedécsi/Belleschdörfer

Die Aufzeichnungen des Klausenburger Tischlermeisters János Régeni Oroszlán/Hannes Lew Rehner (1622–1702) enthalten einige spannende, jedoch undatierte und nicht adressierte Briefkonzepte. In einem dieser Briefe schreibt er in der Angelegenheit des Sohnes eines Leibeigenen aus Jövedécs, des András Takács an den Grundbesitzer. Der Verfasser des Aufsatzes hält es für wahrscheinlich, dass das Konzept um 1674 entstanden ist, der Adressat ist der auch als Autor bekannte János Haller (1626–1696), und im Falle des Leibeigenensohnes geht es um András Jövedécsi/Belleschdörfer (1651?–1710), dem späteren Lehrer und Rektor der Klausenburger unitarischen Schule, der später bis zu seinem Tode Stadtpfarrer war.